

РОЛЬ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ОСВІТНІЙ РЕФОРМІ ВИЩОЇ ШКОЛИ ЕПОХИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Національний авіаційний університет

У статті розглянуті особливості впливу інформаційного суспільства на освітню парадигму вищих навчальних закладів, проаналізовані перспективи використання критичного мислення у навчально-виховному процесі.

Вступ

Однією з властивостей освітньої системи є розвиток, зміни у часі, що забезпечують функціонування системи та її окремих елементів. Так, завдяки постійним педагогічним доробкам і вчасним нововведенням, сучасна освіта може бути затребуваною та ефективною.

Нині розгорнутий на території України Болонський процес покликаний наблизити державу до оновлення моделі освіти та у певний спосіб поєднати український освітній простір із країнами Європейського Союзу. У стані розвитку перебуває економіка України. Окрім того, змінюються й загальні економічні пріоритети: все більше уваги приділяється процесам інформатизації, глобалізації та екологізації. Ці факти вказують на те, що освітня система України потребує змін, бо змінюється зовнішнє та внутрішнє суспільне середовище.

Концепція освіти, в основу якої покладений критичний підхід до навчання, а також заохочення використання критичного мислення з великою ймовірністю може стати основою майбутніх реформ. Критичне мислення – це розумова діяльність, що спрямована на аналіз та оцінку дійсності. Індивідуальний аргументований висновок є результатом критичного мислення. Використовуючи критичне мислення, людина завжди розмірковує, шукає причинно-наслідкові зв'язки, намагається самостійно зрозуміти, а не лише сприйняти інформацію. У такий спосіб самостійність та розумова активність, стимульовані критичним мисленням, можуть бути ефективним освітнім інструментом на початку XXI ст.

Аналіз досліджень і публікацій

Пошук моделей освіти для XXI ст. розпочався ще у другій половині минулого сторіччя. Серед численних дослідників, що займаються вивченням стану та шляхів реформування освіти, необхідно виокремити Дж. Гілі, Й. Масуду, Дж. Нейсбіта, Е. Тофлера, А. Гартвел, Е. Гіденс, З. Бауман, М. Кастелз, Я. Пелікан, Ф. Фукуяма та інших. Інноваційну орієнтацію вищої освіти України вивчають В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Журавський, М. Згуровський, В. Кудін, М. Култаєва, М. Михальченко, В. Огнев'юк, В. Скотний, В. Ярошовець та ін. [22]. У своїх дослідженнях науковці підкреслюють необхідність реформування освіти й акцентують увагу на підпорядкуванні змін вимогам інформаційного суспільства.

Також зростає інтерес і до проблеми критичного мислення як потужного інструменту розвитку особистості в контексті нової суспільної парадигми. Поняття «критичне мислення» набуло поширення у

зарубіжній педагогіці на початку 70-тих років, хоча перші дослідження були започатковані ще Дж. Д'юї та У. Кілпатріком. Серед зарубіжних науковців, що розглядали критичне мислення, були Р. Пауль, М. Вейнстайн, М. Ліпман, Д. Халперн, Д. Клустер та інші [10, 14, 16, 29]. Вітчизняні науковці також зосереджують увагу на дослідженні критичного мислення (Т. Воропай, О. Іванова, Л. Києнко-Романюк, Н. Кірпота, В. Кушнір, О. Лабенко, П. Лушин, О. Неприцький, Т. Олійник, І. Слободянюк, О. Тягло та інші) [6, 7, 9, 12, 13, 16, 20, 27].

Узагальнюючи зарубіжний та вітчизняний досвід, можна виділити дві групи підходів щодо розгляду критичного мислення. Перша група – це „локальні” дослідження, які акцентують увагу на вдосконаленні самого процесу мислення (Т. Воропай, Р. Пауль, В. Ружижєро, О. Тягло). Дослідження, які належать до іншої групи, передбачають визначення системного напрямку, що підкреслює регулятивно-моральні аспекти розумової діяльності (С. Заір-Бек, Д. Рассел, Д. Халперн, Дж. Чаффа) [1, с. 7]. В рамках цих підходів критичне мислення досліджувалося в різних аспектах: роль критичності в самостійній творчій діяльності розкривають В. Біблер, Л. Григорович, П. Кравчук, В. Разумовський, Л. Ростовецька, В. Шубинський; у виборі підходів до розв'язання проблем – А. Байрамов, Д. Джумалієва, Б. Зейгарник, С. Король, Г. Липкіна, Є. Полат, Л. Рибак, Ю. Самарін, О. Тягло, М. Чошанов; у вирішенні проблем соціалізації особистості, самоутвердження молодого спеціаліста, успішної адаптації в професійній діяльності – М. Боришевський, В. Конєва, В. Константинов, Є. Полат, Д. Халперн та інші [30, с. 6].

Постановка проблеми

Метою статі є аналіз наслідків використання критичного мислення у навчально-виховному процесі у вищих навчальних закладах епохи інформаційного суспільства.

Основна частина

Перехід до нової суспільної епохи, що розпочався ще у 80-ті роки ХХ сторіччя, визначається поступовою заміною ідеалів та стандартів індустріального суспільства. Через те, що саме економіка є основою суспільних надбудов, особливості економіки індустріальної епохи наклали відбиток на людське життя: ідеалізація промислової величі, зосередження життя у великих містах, стандартизація праці, побуту та освіти. Людина ж уявлялась як «гвинтик» у великому суспільному механізмі [26].

Сучасний етап розвитку суспільства видозмінює та доповнює ідеали попередньої епохи. Так, на

прикладі виробництва можна помітити відхід від надмірного захоплення промисловим розмахом, здебільшого через значні забруднення навколишнього середовища, переміщення жителів міст у передмістя подалі від мегаполісів, суспільні інтереси все більше ототожнюються з розкриттям людської індивідуальності та особистого розвитку. Тобто поступово формується нове загальнолюдське прагнення – прагнення до самовираження, індивідуалізації свого матеріального й духовного простору, відхід від загальних стандартів.

Друга світова тенденція – це інформатизація суспільства. Інформація є унікальним універсальним ресурсом, як з погляду легкості переміщення в просторі так і у часі, можливості бути загальнодоступною, а також перетворюватись в гроші. Саме універсальність інформації, що спирається на сучасну технічну базу у вигляді світових електронних мереж, перетворила її в потужну продуктивну силу та дозволила говорити про вступ людства в стадію інформаційного суспільства [19]. Збільшення обсягів та, насамперед, різноманіття інформації породжує великі перспективи. Новітні інформаційні технології надають доступ практично до будь-яких даних і стимулюють генерацію нової інформації.

Отже, інформаційне суспільство – це суспільство, в якому інформація є реальним соціальним ресурсом, внаслідок чого посилюється вплив на всі сфери життя суспільства інформаційно-комунікативних технологій, а самі ці технології інтенсивно розвиваються [25]. Однак багато вчених схильні вважати, що сучасне інформаційне суспільство ще далеке від ідеалу [4]. Причина криється в тому, що, незважаючи на ідеальну цінність інформації та визнання її значущості, реальний інформаційний простір є дуже «забрудненим». При наявності великої кількості інформації часто важко віднайти в ній реальні факти. Інформатизація у поєднанні із індивідуалістичними ідеалами дали наступне неоднозначне явище: великий потік суджень (що свідчить про використання права гласності та заохочення свободи слова), які у багатьох випадках є фрагментарними, неточними, хибними і навіть деколи небезпечними для інших.

У цьому випадку пріоритетності набувають людські ресурси, які б могли забезпечити продуктивний розвиток суспільства з урахуванням сучасних тенденцій інформатизації. На необхідності розвитку людського капіталу наголошує Я. Пелікан: «Найціннішим з-поміж усіх природних ресурсів, особливо тоді, коли всі природні ресурси під загрозою, є критичний розум; а найважливішим з усіх продуктів національного виробництва, особливо тоді, коли будь-яке виробництво під питанням, є вишколений розум. Це є, зрештою, і ресурс, від наявності якого залежить розвиток і збереження інших ресурсів. Це також та можливість, що забезпечує інтелектуальний і соціальний контекст для інших можливостей. Ось чому це є «підставою надії на майбутнє» у найповнішому значенні» [21, с. 255–256].

Тим не менш українська освіта, що покликана

забезпечити суспільство молодими прогресивними кадрами, сама перебуває на стадії змін та реформування відповідно до вимог нового часу, бо вона, так само як і всі інші соціальні інститути, перебувала під впливом ідеалів індустріального суспільства. Єдині державні освітні стандарти, єдині освітні вимоги, єдині освітні програми, стандартизовані освітні заклади – все це є наслідком індустріалізації [26]. Показовою ілюстрацією у цьому випадку буде приклад СРСР, що був взірцем індустріально орієнтованої держави. Так, на навчальний рік для вищих навчальних закладів встановлювався державний запит на фіксовану кількість працівників для кожної спеціальності, а єдині економічні стандарти виробництва не дозволяли освітнім закладам вносити власні корективи у навчальні програми.

Глобальні принципи інформатизації та індивідуалізації переорієнтують навчальні заклади на пошук інноваційних систем викладання та виховання, які б стимулювали розвиток особистості відповідно до епохи інформаційного суспільства. У сучасній університетській освіті відбувається зміщення основного акценту із засвоєння обсягу інформації на розвиток самостійного, критично-рефлексивного мислення. М. Ліпман визначає, що ми мусимо вчитися міркувати самостійно, ніхто не навчить нас цьому, хіба що помістить нас у дослідницьку спільноту, де досягти цієї мети відносно легко. Сутність полягає в тому, що студентів слід заохочувати ставати раціональними задля їх власної користі (це є крок до їх незалежності), а зовсім не задля нашої користі – користі суспільства. Зрозуміло, що в інформаційному суспільстві не бракує інформації, а бракує мудрості, як її використати [14, с. 37]. Освіта, як доводить бразильський педагог П. Фрейре, є тією інституцією, яка дає змогу особі виробити в собі практичне ставлення до реальності, втручатися в свій контекст реальності та інтегруватися з ним [22].

Отже, відповідно до загального суспільного прогресу, освіта також вимагає прогресивних підходів. Через те, що освітні пріоритети зміщуються з кількості засвоєної інформації на вміння нею оперувати та використовувати у реальному житті, актуальність розвитку критичного мислення зростає. Критичне мислення виконує функцію інформаційного фільтру. Опрацьовуючи інформацію, людина перевіряє її, зіставляє, аналізує та постійно звертається до особистого досвіду, цінностей, ідеалів, уподобань. Результатом розумової діяльності є самостійно сформульована, чітко аргументована особиста думка. Стимулювання критичного мислення дає змогу визначити хибність чи вірність певної ідеї та визначити власне ставлення до неї. Людина не є контрольованою сторонніми силами, вона сама контролює інформаційну ситуацію, та може надати тверезу оцінку дійсності. Особа, що має критичне мислення, може без остраху знаходитись у вирі інформаційних подій та заохочувати прагнення до самоствердження за рахунок власних висновків. Отже, критичне мислення не лише відповідає концепції інформаційного суспільства, але й є

засобом його розвитку. Воно вводить людину в інформаційне суспільство, попереджаючи можливі інформаційні стреси [2].

Які ж видозміни можуть відбутися за рахунок розвитку критичного мислення під час навчально-виховної діяльності у ВНЗ? По-перше, – це підвищення продукування власного знання. У цьому випадку метою освітніх закладів стає не забезпечення молоді певним переліком знань, а розвиток уміння шукати потрібне знання, створювати власне знання на основі аналізу певного матеріалу чи думок інших людей. Можна сказати, що освітні методи, в основу яких покладене критичне мислення, вчать людину мислити самостійно, а не бути вмістилищем для сторонніх знань. Такий висновок не є повним запереченням необхідності запам'ятовування. Однак запам'ятовування не реалізує мети, що покладена у основу сучасної освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління, здатні навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства [28]. Лише власна пізнавальна активність, аналіз та синтез, переосмислення отриманих знань певною мірою наближають один до одного освітні методи та освітню мету.

По-друге, людина стає суб'єктом освіти, активним учасником обговорення того чи іншого навчального матеріалу. Це забезпечується критичним підходом – певною «здоровою» недовірою до будь-якої інформації, відповідно, прагненням перевірити її правдивість та визначити власне ставлення до суперечливих даних. Заохочуючи використання критичного мислення під час навчання, розвитку набувають такі якості особистості: вміння бачити помилки або штучні спотворення в аргументації партнерів та в інших джерелах інформації; спроможність переглядати свої позиції, якщо вони не витримують критики; вміння розпізнавати пропаганду; вміння оцінювати суспільні явища, вчинки суспільних та політичних лідерів, окремих осіб із позиції загальнолюдської моралі; наявність розумної долі сумнівів, скепсису, прагнення до пошуків оптимальних рішень, дій у конкретних ситуаціях; мужність, принциповість, сміливість у відстоюванні своїх позицій, поглядів; відкритість до сприймання інших поглядів, позицій, повага до їх різноманітності. Ці характеристики не лише забезпечують успішність навчання, але й стають потужними інструментами особистого становлення у соціумі [1].

К. Поппер пропагував поширення критичного розуміння дійсності, доводячи, що у сучасному неідеальному суспільстві воно є єдиним ефективним інструментом побудови власного світогляду [24]. Погоджуючись із автором, підкреслимо, що критичне мислення є потужним засобом особистого розвитку. Механізм критичного мислення зосереджений на фільтрації інформації, що надходить до людини. Фільтром у цьому випадку слугує не лише набуте раніше знання, а й індивідуальні відмінності особистості, що

виявляються у вигляді ідеалів, цінностей, мотивів. Інформація стикається не просто з іншою інформацією, вона стикається з людиною у самому широкому розумінні цього слова. Тому результатом критичного мислення є рефлексивне судження – висновок, що був зроблений не лише на основі зовнішнього аналізу дійсності, а й на підставі самоаналізу. Наприклад, людина може прийняти рішення, яке не надасть оптимального результату, на відміну від інших варіантів, однак воно не буде суперечити власним моральним принципам. Це рішення буде найкращим для конкретної особи. Головною метою критичного мислення не є виведення оптимального знання, а, в першу чергу, формування світогляду. За допомогою критичного мислення людина не просто оволодіває певним масивом знань, вона пізнає себе по відношенню до кожної ситуації, де застосовує критичне мислення.

Придільючи більше уваги саме критично-рефлексивному способу обробки інформації, сучасна вища освіта не тільки розвиває пізнавальні та комунікативні якості студентів, вона також виконує й виховну функцію, стимулює розвиток особистості, наближає молодь до самопізнання. Питання, які ставлять перед собою учні, змінюються з «Зрозумів чи не зрозумів?» на «Яка моя думка із цього приводу?», «Яке моє ставлення?», «Якою є ця інформація?». Такий підхід до роботи з даними ставить на перше місце особистість учня, надає пріоритет його світоглядній позиції та індивідуальним відмінностям.

Проте необхідно застерегти від хибного використання критичного мислення. Цей потужний інструмент, здатний до суттєвих змін на ціннісно-смысловому рівні, може виявитися небезпечним, якщо його використовувати як єдино можливий спосіб мислення. Конструктивна недовіра до фактів, та бажання їх переосмислити по-своєму, особливо для людини, що вже перебуває під впливом догм, може стати наступною догмою. Зворотного стороною критичного мислення у такому випадку стає індивідуальний та суспільний нігілізм – світоглядна позиція, що виражається у запереченні будь-якого сенсу людського життя, значущості загальноприйнятих моральних й культурних цінностей, невизнання авторитетів, постійний скептицизм та недовіра до суджень, що переростає у заперечення будь-якої ідеї та безапеляційне відкидання істини. Такі наслідки надмірного захоплення критицизмом можуть призвести до суттєвих внутрішніх конфліктів та суспільної нестабільності, що, у свою чергу, стає родючим підґрунтям для розвитку радикальних догматичних ідей. Впровадження критичного мислення неможливе без ґрунтовних теоретико-методологічних досліджень та ефективних перевірених практичних заходів. Тому створення та наповнення бази знань у цій галузі є однією з актуальних задач освіти.

Висновки

У статі були розглянуті наслідки використання критичного мислення у навчально-виховному процесі у ВНЗ початку XXI ст. Передумовами

заохочення застосування критичного мислення у навчанні є суспільні процеси інформатизації та розвиток ідеї індивідуалізму, а також зміни освітніх стандартів. Було доведено, що критичне мислення є дієвим освітнім засобом і, окрім цього, важливим чинником суспільного розвитку та інструментом формування світогляду.

Критичне мислення зосереджує в собі і значну небезпеку при невмілому донесенні ідеї та методів критичного мислення, через це потребує детального дослідження та системного впровадження. Освіта є одним із головних джерел розвитку здатності мислити критично, вона має найбільш розвинений набір знань та практичних заходів, покликаних впроваджувати принципи критичного мислення у життя. Поєднання можливостей критичного мислення та інструментарію сучасної освіти створює значні перспективи для індивідуального й суспільного розвитку.

Список літератури

1. *Белкіна-Ковальчук О.В.* Формування критичного мислення учнів початкових класів у процесі навчання: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2006. – 21 с.
2. *Бодров В. А.* Информационный стресс: Учебное пособие для вузов. – М.: ПЕР СЭ, 2000. – 352 с.
3. *Гриценко С. В.* Информационная культура личности в постиндустриальном обществе: Автореф. дис. ... канд. филос. наук / Пермский гос. ун-т. – Пермь, 2005 – 21 с.
4. *Дротянко Л.Г.* Масова культура в інформаційному суспільстві // Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія: Зб. Наук. Праць. – 2009. – №1(19). – С. 141-144.
5. Закон України про захист персональних даних від 1 червня 2010 року № 2297-VI, м. Київ <http://zakon1.rada.gov.ua>;
6. *Іванова О.М.* Навчаємо критично мислити // Відкритий урок: Розробки, технології, досвід. Науково-методичний журнал. – 2007. – №2. – С. 8-16.
7. *Києнко-Романюк Л. А.* Розвиток критичного мислення студентської молоді як загальнопедагогічна проблема : Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2007 – 26с.
8. *Києнко-Романюк Л.А.* Учителю про розвиток критичного мислення в учнів і студентів: теорія і практика // Рідна школа. – 2006. – № 7. – С. 68-70.
9. *Кірпота Н.* Емпіричні й теоретичні методи навчання як засіб розвитку критичного мислення // Рідна школа. – 2001. – № 4. – С. 71-72.
10. *Клустер Д.* Что такое критическое мышление? // Русский язык. – 2002. – № 29. <http://rus.1september.ru/articlef.php?ID=200202902>
11. *Концепція громадянської освіти та виховання в Україні: Проект* // Освіта України. – 2000. – № 46.

<http://www.edu-democracy.org.ua/newsletter/vol2/formy.html>.

12. *Кушнір В. А.* Особливості критичного мислення педагога // Рідна школа. – 2001, № 4. – С. 58-60.
13. *Лабенко О.* Розвиток критичного мислення в середніх загальноосвітніх закладах // Рідна школа. – 2001. – №4 – С. 68-70.
14. *Ліпман М.* Критичне мислення: чим воно може бути? // Постметодика. – 2005. – № 2(60). – С. 33–41.
15. *Лютій Т.В.* Становлення нігілізму в культурно-антропологічному контексті: Автореф. дис. ... канд. філос. наук / Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2001. – 20 с.
16. *Марченко О. Г.* Педагогічні умови формування критичного мислення курсантів у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2005. – 27с..
17. *Михайлова Е.С.* Тест Дж. Гілфорда та М. Саллівена: діагностика соціального інтелекту. Методичний посібник. – СПб.: Имотон, 2002. – 56с.
18. *Момджян К.Х.* Введение в социальную философию. Учебное пособие. – М.: Университет, 1997. – 448 с.
19. *Несвіт Г. П.* Інформаційна політика держави як фактор реформування суспільства: Автореф. дис. ... канд. політ. наук / Одеська національна юридична академія – О., 2001. – 16 с.
20. *Олійник, Т. О.* Дослідження як складова технології критичного мислення // Педагогіка та психологія: збірник наукових праць. – 2001. – №18. – С. 54-59.
21. *Пелікан Я.* Ідея Університету / Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2009. – 306 с.
22. *Рижак Л.* Університетська освіта в ХХІ сторіччі: філософсько-синергетичний аспект // Вісник Львівського університету. Серія: Філософія. – 2009. – №12. – С. 26-35.
23. *Скалацький В. М.* Інформаційне суспільство: сучасні теорії та моделі (соціально-філософський аналіз): Автореф. дис. ... канд. філос. наук / КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 17с..
24. *Сорина Г.В.* Критическое мышление: история и современный статус // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2003. – №6. – С. 97-110.
25. *Сухомятин Р.Г.* Проблема інформатизації суспільства – філософський аспект // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія : Збірник наукових праць. – 2008. – №1(7). – С. 158-162.
26. *Тоффлер О.* Третья волна. – М.: АСТ, 1999. – 782 с.
27. *Тягло А.В., Воропай Т.С.* Критичне мислення: проблема світової освіти ХХІ сторіччя. – Харків: Університет внутрішніх дел, 1999. – 219с.
28. *Указ президента України* Про Національну доктрину розвитку освіти від 17 квітня 2002 року № 347/2002 <http://www.education.gov.ua>
29. *Халперн Д.* Психологія критического мышления. – СПб.: Питер, 2000. – 495 с.
30. *Хачумян Т. І.* Формування критичного мислення студентів вищих навчальних закладів засобами інформаційних технологій: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2005. – 20 с.

Е.А. Денисевич

РОЛЬ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ РЕФОРМЕ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ ЭПОХИ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

В статье рассмотрены особенности влияния информационного общества на образовательную парадигму высших учебных заведений, проанализированы перспективы использования критического мышления в учебно-воспитательном процессе.

O. Denysevych

CRITICAL THINKING ROLE IN EDUCATIONAL REFORM OF HIGH SCHOOL IN INFORMATION SOCIETY

In the article information society special features has been considered like influence on the educational paradigm of higher school, critical thinking has been analyzed like effective instrument of education process.